

Glasbena kultura Albancev med drugo svetovno vojno

Povzetek

Glasbena kultura v širšem pomenu besede oziroma glasbeno ustvarjanje v ožjem, v času druge svetovne vojne v svetu, Evropi in pri Slovencih, skupaj s ostalimi narodi nekdanje Jugoslavije in tudi z Albanci vred, je bila, sicer v daleč težjih okoliščinah kot v mirnodobskem času, še kako živo aktivna in »prisotna«. Ne toliko na bojnem polju za obrambo napadene ali že (prej) podjarmljene domovine posameznih narodov in ozemelj raznih zavojevalcev kot na delovnih mizah posameznih glasbenih ustvarjalcev, ki niso - iz različnih vzrokov - mogli fizično biti prisotni na bojnem polju, zraven borcev za osvoboditev domače grude. Vendar so ti glasbeni ustvarjalci lahko imeli pred seboj, vsak na svojem ustvarjalnem področju napisana vredna komorna, orkestralna, vokalno-inštrumentalna in glasbeno-scenska dela visokih kompozicijsko-tehničnih in dramatično-revolucionarnih teženj, ki predpostavljajo prispevek k nadaljnjem bogatenju nacionalnega glasbenega ustvarjanja in glasbene kulture, kakor slovenskega, tako ostalih narodov nekdanje Jugoslavije vključno kulture albanskega naroda. Takisto so k realizaciji visoko umetniških glasbenih komornih, orkestralnih, vokalno-inštrumentalnih in glasbeno-scenskih del - v tistih okoljih kjer je le bilo možno - prispevali tudi profesionalni glasbeni poustvarjalci - pevci, inštrumentalisti, komorni ansambli, pevski zbori in orkestri z glasbenimi inštitucijami in ustanovami vred, kot izraz nasprotovanju vojni (vihri) in vseh podobnih teženj raznih zavojevalcev za podjarmljenje drugih narodov.

Musical culture of Albanians during the World War II

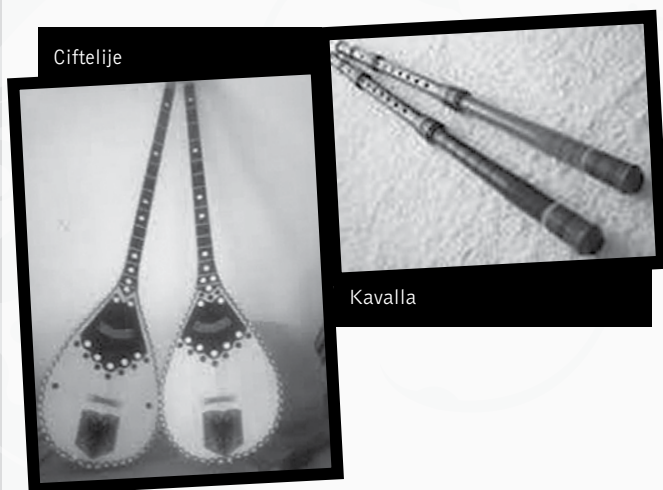
Abstract

During the World War II in the entire world, in Europe and in Slovenia, as well as in other nations of the former Yugoslavia including Albanians, musical culture in a broader sense or musical production in the stricter sense of the term, was very alive and »present«, although the circumstances were far more difficult than in the peacetime. To a lesser extent, it was present on battlefields to defend the fatherland that was under attack or that has already been subjugated, or to defend the territories that belonged to various conquerors, much more, however, on the workbenches of individual authors who - for various reasons - were not able to fight alongside the combatants for the freedom of their fatherland. Yet each of these musical authors managed to compose chamber works, orchestral works, vocal-instrumental works and musical stage works characterized by excellent composition technique and dramatic revolutionary tendencies. These works represent a further enrichment of the national musical production and musical culture of the Slovene nation as well as other nations of the former Yugoslavia including the Albanian nation. Singers, instrumentalists, chamber ensembles, choirs and orchestras as well as musical institutions, wherever at all possible, did their part to contribute to the realization of high quality chamber, orchestral, vocal-instrumental and musical stage performances, whereby they expressed their opposition to war and to various conquerors striving to subjugate other nations.

Albanci so skupaj z drugimi južnoslovanskimi narodi med drugo svetovno vojno sodelovali v oboroženem boju proti okupatorju. Glasbeni ustvarjalci, poustvarjalci in ljubitelji niso stali križem rok. Z orožjem in z ramo ob rami so se borili z drugimi borci in skupaj z njimi prepevali revolucionarne in rodoljubne pesmi z inštrumentalno spremljavo (kitara, harmonika, klarinet, trobenta) ali brez nje, peli v zborih ter izvajali koračnice množičnega, revolucionarnega značaja. Drugi so se posvečali umetniško zahtevnejšim vokalnim, vokalno-inštrumentalnim, koncertantno-simfoničnim in glasbeno scenskim stvaritvam.

Albanski skladatelji, ki so živeli v svoji samostojni državi, so delovali v razmeroma boljših življenjskih in delovnih razmerah za razvoj glasbene kulture in izobraževanja. Znotraj svoje države so med drugo svetovno vojno imeli kolikor toliko dobre možnosti za ustvarjanje pesmi in skladb revolucionarnih in splošnih vsebin ter sestavov, kakor tudi zahtevnejših stvaritev višje in visoke kakovostne ravni. Prav tako so imeli več možnosti za uresničitev svojih skladb različnih kompozicijskih tehnik, sestavov in vsebin oziroma značajev glede na dejstvo, da so bile boljše razmere za delovanje poklicnih glasbenih ustanov (solisti, ansambli, zbori, simfonični in pihalni orkestri, godbe na pihala) in ljubiteljskih društev. Vodili so jih ne le glasbeni ljubitelji, marveč tudi poklicni glasbeniki, zato so bile na dokaj visoki organizacijski ravni.

V nasprotju s pogoji skladateljev v Albaniji pa – po končanju balkanskih vojn in prve svetovne vojne v času ustanovitve Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev in (prve) Jugoslavije, vse do druge svetovne vojne in še kasneje – velik del etničnih Albancev Jugoslavije (tako rekoč toliko, kolikor je takrat bilo prebivalcev v sami Albanski državi) ni bil šolan pa tudi šolanih glasbenikov ni bilo. Bili so odcepljeni od svoje matične države, delovali so zunaj svoje domovine, razdeljeni po Jugoslaviji, v mnogo težjih življenjskih razmerah. Šolali so se le nekateri, vendar ne v maternem jeziku; na področjih dela, šolanja in ustvarjanja niso bili enakopravni z drugimi državljani. Kljub temu so etnični Albanci na ozemlju nekdanje Jugoslavije – ki so bili v zadnjem stoletju razdeljeni zaradi zgodovinskih in drugih okoliščin in so v okviru danih možnosti živeli s sosed-

Ciftelije

Kavalla

Glasbena kultura Albancev med drugo svetovno vojno

njimi narodi z drugačno zgodovino in kulturo ter drugačnim jezikom – po svojih močeh med drugo svetovno vojno z udeležbo okrog 53.000 partizanskih borcev v letih 1941–1945 z orožjem, pesmijo in glasbo – od glasbe na ljubiteljski do tiste na najvišji poklicno-umetniški ravni – prispevali k osvoboditvi Kosova in nekdanje Jugoslavije.¹

Dejavnost ustvarjalcev različnih smeri in generacij

Fan Stilian Noli

Med drugo svetovno vojno so opazni elementi prisotnosti glasbene kulture Albancev že od generacije ustvarjalcev, rojenih v osemdesetih letih 19. stoletja. Ena izmed pomembnih intelektualno-literarnih (poezija, študije, prevodi), političnih (v letih 1923–1924 član albanskega parlamenta, leta 1924 voditelj demokratične revolucije, predsednik albanske vlade) in ne nazadnje glasbenih osebnosti je **Fan Stilian Noli** (Ibrik Tepe, Turčija, 1882 – Florida, ZDA, 1965), skladatelj in muzikolog, po gimnaziji v Edreni (1898) učitelj na grški šoli v Egiptu (1903–1906); od tam je odšel v ZDA, kjer je diplomiral na univerzi Harvard. Leta 1919 je bil imenovan za škofa avtokefalne vzhodne cerkve Albancev v Bostonu, kjer je vodil albansko cerkev. Z glasbo se je najprej ukvarjal kot samouk, nato pa je od leta 1908 študiral bizantinsko glasbo pri ruski cerkvi (Gregorieff) v Bostonu. Redni študij na konservatoriju za glasbo je končal v New Englandu, kompozicijo (W. Smith, Mayer) na College of music (1938), nato še muzikologijo v Bostonu (1939), kjer je doktoriral s tezo *Beethoven in francoska revolucija*. Kot skladatelj je poleg več zborovskih pesmi oziroma antologije zborov za cerkvene potrebe, dveh orkestralnih skladb (simfonična pesnitev Skënderbeu, 1937; rapsodija Shqiptare za orkester, 1937) in vokalno-inštrumentalno delo (Gaspari i varfër, balada za tenor in orkester, 1937), ustvarjenih pred drugo

¹ *Muzika i muzičari v NOB*. Beograd, 1982; str. 205–206, 254–255, 335–336. Zeqirja Ballata, *Gjurmëve të muzës, OPGBG »Rilindja«, Prishtinë, 1987, Muzika gjatë luftës Nacionalçlirimtare*; str. 125–140.

svetovno vojno, leta 1939 napisal Uverturo z bizantinskimi temami za simfonični orkester in Sonato za violino in klavir – v enem stavku, ki jo je začel pred II. svetovno vojno, dokončal pa leta 1940. Do začetka druge svetovne vojne je napisal več spisov in člankov o A. Toscaniniju, F. Schubertu, sodobnih glasbenih delih, C. Monteverdiju, R. Straussu, cerkveni bizantinski glasbi.

Iz generacije rojenih v devetdesetih letih 19. stoletja je **Martin Gjoka** (Bar, Črna gora, 1890 – Skadar, 1940). Glasbo se je učil v frančiškanski gimnaziji v Skadru, nato pa pri skladateljih Paloku Kurtiju in Franu Ndoji (klavir, violino, flavto). Teologijo in glasbo je študiral v Salzburgu. V tistih letih je začel komponirati drobne instrumentalne skladbe. Po končanem študiju leta 1912 se je leto dni za tem vrnil v Albanijo in poučeval v osnovni šoli, nato v gimnaziji Illiricum. Leta 1917 je ustanovil zbor in orkestralni ansambel ter ju tudi vodil. Kasneje je bil župnik cone Dukagjin, kjer se je ukvarjal s predelavo svojih del. V Skadru je Martin Gjoka vztrajal za krepitev glasbene dejavnosti umetniških društev Rozafa in Bogdani. Prek teh dveh društev so bili vzpostavljeni stiki z glasbo pomembnih albanskih skladateljev (Prenkë Jakova, Çesk Zadeja, Tish Daija, Tonin Harapi) in velikih evropskih mojstrov. Skladatelj M. Gjoka je bil eden izmed najbolj znanih osebnosti glasbenega življenja po osvoboditvi Albanije izpod Otomanov (1912). Med drugim je pred drugo svetovno vojno in med njo – leta 1939 – komponiral skladbo *Super flumina* v B-duru za štiri glasove (štiriglasni zbor) in harmonij.²

Iz generacije skladateljev, rojenih v prvem desetletju 20. stoletja, je tudi skladatelj **Kristo Kono** (Korçë, 1907 – Tirana, 1991). Že mlad je bil dejaven in je že leta 1920 igral v mestnem pihalnem orkestru, po treh letih postal klarinetist v pihalnem orkestru Vatra z znanim glasbenikom, dirigentom in rodoljubom Thomajem Nasijem. V letih 1927–1928 je študiral klarinet in harmonijo v Scholi Cantorum v Parizu, nato še na Conservatorio di musica Giuseppe Verdi v Milanu, ki ju je končal leta 1932. Vrnil se je v domovino in poučeval v raznih šolah, kratek čas tudi v pedagoški šoli v Tirani, kasneje na učiteljski šoli v Gjirkastëru in Korçëju, kjer je vodil zbor Lyra in napisal več zborov in zborovskih priredb. Priredil je ljudske pesmi (*Kur më vjen burri nga stani*, *Sylarushja*, *Mes'hollë këputura* idr.) za znano sopranistko Tevto Tashko. V letih 1945–1948 je delal pri komiteju umetnosti. V letih 1948–1952 je bil v Moskvi in tam pisal filmsko in instrumentalno glasbo ter večja vokalna dela. Med drugo svetovno vojno je napisal samospev *Vasha dhe hëna/Dekle in mesec* za glas in klavir (1945), *Rapsodi* për kor e orkester nr. 2/Rapsodijo za zbor in orkester št. 2 (1939), *Rapsodia Shqiptare nr. 1/ Albansko rapsodijo št. 1* (1942).

Skladatelj **Pjetër Dingu** (Skadar, 1908 – Durrës, 1989) je leta 1940 objavil v Italiji zbirko albanskih ljudskih pesmi Lyra

2 Gl. Sokol Shupo, Enciklopedia e muzikës Shqiptare, Vëllimi I, str. 96–98 in 213–215. Gl. še Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Fjalor Enciklopedik shqiptar I, Tiranë, 2008, str. 854.

shqiptare/Albanska lira, leta 1942 pa sta s tenoristom Kristaqijem Antonijem posnela gramofonsko ploščo z zbirko albanskih ljudskih pesmi. Leta 1940 je bil dirigent pihalnega orkestra v Draču, ki ga je vodil v letih 1944–1945. Med njegovimi glasbenimi deli so med drugim *Fantazia popullore nr. 1 Shqipëria/Narodna fantazija št. 1 Albanija* za pihalni orkester (1940), *Marshi nr. 2 Çlirimtarët/Koračnica št. 2 Osvoboditelji* za pihalni orkester (1944), *Këngë-vals/Pesem – valček* za pihalni orkester in *Këngë për hekurudhën/Koračnica – Pesem za železnico*. Med komornimi deli je napisal še *Serenadë* për violinë e piano Kujtimi i një nate pranverore/*Serenado* za violino in klavir (1944), *Spomin pomladanske noči*, samospeve Ja pranvera/Evo pomlad, *Këndon bilbili/Slavček poje*, med zborovskimi deli pa *Urra, të gjithë të punojmë/Naprej, naj vsi delamo*.

Lorenc Antoni

Lorenc Antoni (Skopje, 1909 – Priština, 1991) se je po gimnaziji v Skopju in Beogradu učil glasbo zasebno. Leta 1941 je prišel v Uroševac in bil tam nekaj let učitelj glasbe. Leta 1944 se je preselil v Prizren in tam začel prirejati in obenem – po ustanovitvi KUD Agimi/Zora – voditi istoimenski ljubiteljski pevski zbor društva. Tam je leta 1948 prispeval k ustanovitvi osnovne glasbene šole, leto dni kasneje pa tudi srednje glasbene šole. Poučeval je in bil ravnatelj ter nadaljeval s prirejanjem ljudskih pesmi za pevske zборе, s komponiranjem rapsodij, suit in podobnih skladb za orkestrske zasedbe,³ slonečih na albanskih ljudskih pesmih in plesih.

Nekaj skladateljev je iz generacije, rojene v drugem desetletju 20. stoletja. **Prenkë Jakova**⁴ (Shkodër, 1917 – 1969) je po končani osnovni šoli in gimnaziji že v dijaškem obdobju pokazal posebno nadarjenost za glasbo. Študij klarineta je začel pod vodstvom M. Gjoke in Z. Kurtija v frančiškanski gimnaziji v Skadru in dobil začetna znanja violine. Leta 1936 je ustanovil pihalni orkester liceja Illiricum, v katerem so sodelovali učenci, ki so postali kasneje pomembni albanski skladatelji (T. Harapi, Ç. Zadeja, T. Daija, S. Gjoni). V letih 1936–1938 je učil kitaro v vasi blizu Skadra, zatem v mestecu Orosh do leta 1942. V tem

3 Zeqirja Ballata, Gjurmëve të muzës, OPGBG »Rilindja ...«, str. 59–68.

4 Sokol Shupo, Enciklopedia e muzikës..., str. 114–17.

obdobju je zbral več pesmi, ki jih je kasneje orkestriral za pihalni orkester. Leta 1943 je nekaj mesecev študiral klarinet na Accademii Santa Cecilia v Rimu. Po osvoboditvi je bil glasbeni direktor v Domu kulture v Skadru, kjer je deloval do konca življenja. Ob delu v omenjenem Domu kulture so nastala in bila izvedena njegova prva dela: pesmi, glasbene slike za soliste, zbor, orkester, pihalni orkester idr. Z zborom in mestnim ansambлом je na raznih koncertih izvedel več del tujih (M. Glinka, A. Dargomižski idr.) in domačih (K. Kono, K. Trako, T. Daija in Ç. Zadeja) avtorjev. Med drugo svetovno vojno je P. Jakova komponiral inštrumentalne in orkestralne skladbe: *Jabolka za harmoniko* (1940), *Valček za klavir* (1941), *Tantum ergo v e-molu za mešani zbor in harmonij* (1941), *Himna frančiškanskega kolegija v e-molu za dva glasova* (1941), *Tantum ergo v d-molu* (1942), *Ave Marija v e-molu za glas in harmonij* (1942), *Marijine litanije za tri glasove in harmonij* (1943) ter pesmi: *Pesem pastirja* (1940), *Spomin* (1940), *O, kako lepo* (1941), *Bolečina* (1941), *Vijolica* (1941), *O, bože, prišli so tujci* (pred 1944), *Juda Makabej* (pred 1944).

Abdullah Grimci (Shkodër, 1919) je glasbeno vzgojo začel v rojstnem mestu v dvanajstem letu starosti. Kot inštrumentalist je sodeloval v šolskem pihalnem orkestru, kasneje tudi v mestnem orkestru. V obdobju neposredno pred začetkom druge svetovne vojne je bil član vojaškega pihalnega orkestra iz Tirane, potem pa je začel študirati kompozicijo na Accademii Santa Cecilia v Rimu. To je bil tudi čas, ko je že komponiral skladbe za vojaške (pihalne) orkestre, vokalno-inštrumentalne skladbe (koračnice, paradne koračnice, potpurije, fantazije na ljudske teme idr.). V tistem času naj bi napisal tudi solistične komorne skladbe: *Samospev za glas in klavir*, *Dve skladbi za violino in klavir* ter *Skladbo za violončelo in klavir*.

Ramadan Sokoli (Shkodër, 1920 – Tirana, 2008) je študiral in diplomiral iz flavte na Conservatorio di musica v Firencah v letih 1940–1944. Iz teh let so njegove pesmi *Turtulleshë*, *Blegëron delja*, *Zanusha*, *Rritu mollëzo* idr., ki so že ponarodele, in pa *Nocturno* za godala. Po vrnitvi v domovino je bil v letih 1945–1946 glasbeni inštruktor na ministrstvu za obrambo.

Iz generacije, rojene v dvajsetih letih 20. stoletja izhajajo skladateljske osebnosti, ki so v svojih skladbah tesno povezane z revolucionarnim značajem. **Dhora Leka**⁵ (Korçë, 1923 – Tirana, 2006) je bila po končanem ženskem pedagoškem inštitutu Mati Kraljica v letih 1942–1943 učiteljica v vasi Plasë pri Korçëju, konec leta 1942 pa je že bila v ilegali in takoj za tem aktivna partizanka z orožjem v rokah vse do osvoboditve. V tem času je napisala več partizanskih in revolucionarnih pesmi, značilnih za tisti čas po obliki in vsebini: *Kushtrimi/Alarm*; *Rini, rini/Mladina, mladina, Që nga gjokset djaloshare/Že od mladih nog*; *Ato male rripa-rripa/Tiste strme planine*; *Hakmarrja/Maşëevanje, Marshi i Divizionit I./Koračnica I. divizije*; *Plaku dhe i riu/Starec in mladenič* idr.

⁵ Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Fjalor ... 1, str. 1460.

Redžo Mulić

Redžo Mulić (Gusinje, Črna gora, 1923 – Priština, 1982) se je takoj po prihodu v Prištino septembra 1941 povezal s partijsko enoto Prištine. Na začetku je deloval politično in opravljal naloge, ki so mu bile naložene v partijski organizaciji. Kasneje je deloval kot udeleženec NOV predvsem na glasbenem področju, tj. kot glasbenik.⁶ V njegovi partijski organizaciji so sestanke začenjali z Internacionalo. Peli so tudi druge revolucionarne in rodoljubne pesmi: *Mladina in mladinke*, *Pšenica je šla v klas*, *V Sibirijo so jih pregnali*, *Kosovski smo mladi partizani*, *Rdeča sta vzhod in zahod*, *Naj padeta sila in nepravilnost*, *Hej, zavijajmo rokave*, *Puška moja*, *Avanti popolo*. V tem času je obiskoval albansko gimnazijo v Prištini in deloval kot glasbenik. Igral je violino, trobento in kitaro ter ustanovil orkester z različnimi glasbili, ki so jih imeli v tistem času. V tem orkestru so igrali R. Mulić (prva violina), Xh. Leka (prva mandolina), H. Hysniu (druga mandolina), neki Prizrenčan (verjetno druga violina) in nekateri drugi. Orkester je vodil R. Mulić. Vsak dan je ob štirih zjutraj zbudil člane, da so vadili in se naučili razne revolucionarne pesmi, ki jih je prirejal sam – vse do šestih zjutraj. V albanski gimnaziji so prirejali tudi koncerte in v programe vključevali mladinske revolucionarne pesmi. Tako je Petrit Dushi poleg drugih pel tudi *Pesem o Mustafi Bakiju*. Kot glasbeni aktivist v NOV je bil Mulić leta 1942 določen za vojaškega komandirja mladincev, ki jih je učil rokovati z orožjem in pripravljati za vstopanje v bojne odrede. Leta 1943 je odšel v Tirano, kjer je nadaljeval z delovanjem. Tam se je udeležil demonstracij, v katerih je bilo veliko mrtvih in ranjenih, več pa so jih odvedli v koncentracijsko taborišče Porto Romano. V tem času je sodeloval na šesti mladinski konferenci svobodne Albanije v Arbani. Takrat se je naučil več izvornih albanskih partizanskih pesmi, ki jih je prenesel na Kosovo: *Thakmarrja/Maşëevanje*, *Dal'ngadalë po vjen behari/Počasi prihaja pomlad*, *Malet me blerim mbuluar/Planine, prekrute z zelenjem*, *Himni i Këshillit Nacional- Çlirimtar/Himna narодноosvobodilnega odbora*, *Marshi funeral/Pogrebna koračnica* idr. Mulić je med NOB vodil kulturno ekipo okrožnega propagandnega odreda v Prištini. Takrat (1944) je komponiral *Koračnico šeste albans-*

⁶ Zeqirja Ballata, Gjurmeve të muzës ..., str. 190–200.

ke divizije (1944), ki je skupaj z NOV Jugoslavije vodila zadnje boje proti skupnemu sovražniku nad Višegradom, kjer je za tifusom umrlo veliko borcev.

Prispevek glasbenih poustvarjalcev

Med drugo svetovno vojno niso bili nič manj aktivni tudi glasbeni poustvarjalci različnih generacij. Cela plejada pevcev, pihalcev, trobilcev in godalcev, kakor tudi zborovskih in orkestrskih dirigentov, je bila še kako aktivna, ko je sodelovala v ad hoc ustanovljenih pevskih skupinah in zborih, komornih inštrumentalnih ali/in vokalno-inštrumentalnih ansamblih, zlasti trobilnih, vse do godb na pihala oziroma pihalnih in drugih orkestrrov, ki so delovali na terenu med drugo svetovno vojno. Glasbeni poustvarjalci so bili v okviru danih možnosti enako kot glasbeniki »z ramo ob rami« s soborci. V posebno ugodnih priložnostih, kadar je le bilo mogoče, so izvajali ne le pesmi, koračnice in plese, marveč tudi razmeroma obsežnejša zborovska, orkestralna in vokalno-inštrumentalna dela.

Mihal Ciko⁷ (Korçë, 1902 – Tirana, 1986) se je že v zgodnji mladosti vključil med rodoljubne kroge albanske kolonije v Romuniji kot pevec baritonist v albanskem rodoljubnem cerkvenem pevskem zboru, pa tudi kot igralec v dramah *Besa* (*Častna beseda*) in *Vdekja e Pirros* (*Smrt kralja Pira*), albanskega rodoljuba in književnika Samija Frashërija. Leta 1920 se je vrnil v rojstni Korçi. Skupaj z dirigentom umetniške pihalne godbe Vatra/Ognjišče Thomasom Nashijem in slikarjem Vangjushijem Miojm je ustanovil Shoqërinë e arteve të bukura/Društvo lepih umetnosti, v katerem so izvedli več nastopov zbora z rodoljubnimi pesmimi, pa tudi dramskimi deli. Najprej je študiral solopetje na Dunaju, za tem pa je v Milanu končal konservatorij G. Verdi, kjer je diplomiral leta 1926. Po študiju je uspešno nadaljeval pevsko in pedagoško kariero v italijanskih in romunskih opernih gledališčih, kakor tudi na konservatoriju C. Monteverdi v Milanu. Leta 1942 se je dokončno vrnil v domovino, kjer je vodil Radio Tirana. Ustanovil je tudi moški zbor, ki ga je vodil do leta 1947, obenem prirejal koncerte s šolanimi pevci in pevkami (T. Tashko, M. Kraja, J. Truja, Gj. Kosturi, K. Antoniu, K. Koço) ter pianisti (T. Guraziu, L. Gjoka, M. Ettore) tistega časa. Uspešen je bil tudi pri ustanavljanju simfoničnega orkestra Radia Tirana z italijanskimi in albanskimi inštrumentalisti, kakor tudi glasbene šole, prav tako pri Radiu. Kasneje je prišel v rojstno Korçë kot učitelj glasbe, ustanovitelj in dirigent zbora ter igral pomembno vlogo v glasbenem življenju. Tu (in v Elbasanu) je postavil opereto *Agimi/Zora* rojaka K. Konoja. Po ustanovitvi Albanske filharmonije se je vrnil v Tirano kot solist, učitelj petja in režiser opernih del, dejavnosti, ki jih je opravljal tudi v gledališču opere in baleta. Vmes je poučeval na oddelku za solopetje na umetniškem liceju J. Misja v Tirani in nato tudi na tamkajšnjem državnem konservatoriju.

7 Gl. še Sokol Shupo, Enciklopedia e muzikës ..., str. 30–32.

Tenorist albanskega rodu, igralec in režiser **Kristaq Antoniu**⁸ (Bukarešta, 1907 – Tirana, 1979) je po študiju na buka-reštanski glasbeni akademiji od leta 1939 do svoje smrti živel in deloval v Tirani. Tu je leta 1939 odigral in posnel kot igrlec enajst filmov, kot tenorist pa je v buka-reštanski operi med drugimi vlogami pred drugo svetovno vojno in po njej leta 1942 realiziral vlogo Turiduja v operi *Cavalleria rusticana* P. Mascagnija. Med vlogami v filmu (razen pred in po 2. svetovni vojni) je leta 1939 igral v albanskem filmu *Takimi në liqen/Sestanek pri jezeru*.

Pianist **Tonin Guraziu** (Skadar, 1908 – 1999) je zasebno študiral v Bariju in Neaplju. Študij klavirja je zatem končal na bolonjskem konservatoriju leta 1932 z odličnim uspehom. Po vrnitvi v Tirano je zasebno poučeval klavir. V tridesetih letih preteklega stoletja in tudi med drugo svetovno vojno je skupaj s pionirji kultivirane albanske glasbe (Marie Kraja, Thanas Tashko, Mihal Ciko, Kristaq Antoniu) odigral več solističnih koncertov kot pianist. V tistem obdobju je prvič v Albaniji izvedel koncerte z deli velikih svetovnih mojstrov: L. v. Beethovna, W. A. Mozarta, J. S. Bacha, F. Chopina, F. Liszta, C. Debussyja, P. I. Čajkovskega, E. Griega idr. Kot klavirski pedagog je vzgojil več mladih in perspektivnih pianistov (M. Kristidhi, L. Tafaj, R. Radoja idr.). Ob koncu druge svetovne vojne je še napisal kakšno skladbo, npr. *Gorjansko fantazijo* za klavir idr.

Sopranistka **Marie Kraja** (Shkoder, 1911 – Tirana, 1999) je diplomirala iz solopetja na graškem konservatorju v letih 1930–1934. Nastopala je pred in med drugo svetovno vojno ter po njej doma in v tujini. Po vojni je tudi poučevala na akademiji lepih umetnosti v Tirani. Med vojno je nastopala in imela več solističnih recitalov na festivalu Maggio Fiorentino v Firencah in v več središčih v Albaniji.

Baki Kongoli⁹ (Elbasan, 1913 – Tirana, 1980) je po končanem učiteljsišču v Elbasanu poučeval v Fierju, Lushnjë, Proger blizu Korçëja. Študij violine je končal na italijanskem Conservatorio di Pavia (1931–1937). Na učiteljsišču v Elbasanu je poučeval do leta 1943. Nastopal je kot violinist in bil ves čas med soborci za osvoboditev domovine izpod okupatorjev. Po osvoboditvi je nadaljeval delo kot profesor na učiteljsišču v Elbasanu, kasneje je odšel v Tirano kot vodja komiteja umetnosti in kulture, nato bil odgovoren za glasbeni odsek pri ministrstvu za šolstvo in kulturo, sredi petdesetih let preteklega stoletja je bil tajnik za glasbo pri zvezi pisateljev in umetnikov Albanije, konec šestdesetih let pa je bil imenovan za namestnika direktorja folklornega inštituta.

Glasbeni pedagog in etnomuzikolog **Eftim Dheri** (Drač, 1914 – Tirana, 1977) se je po študiju v Bukarešti leta 1930 vrnil v Albanijo in postal učitelj na meščanski srednji šoli v Draču. Študij za zborovsko glasbo je končal na konservatoriju G. Verdi v

8 Akademia e shkencave e shqipërisë, Fjalor ... 1, str. 81.

Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Flajor 2, str. 1334.

9 Sokol Shupo, Enciklopedia e muzikës ..., str. 134–135, 68–70.

Milanu. V letih 1942–1945 je poučeval na pedagoškem učiteljskišću v Prištini, nato je odšel za profesorja glasbe na gimnazijo v Skadru. V tem času je zbral okrog pet tisoč ljudskih pesmi za albanski folklorni inštitut ter napisal več analiz in študij.

Mustafa Krantja¹⁰ (Kavajë, 1921 – Tirana, 2002) se je šolal na učiteljskišću v Elbasanu, igral violino, bil član šolskega orkestra in mestnega orkestra Elbasan. Bil je učitelj v Laçu, leta 1940 učitelj v Prištini, nato pa še na gimnaziji v Gjirokastëru. Kot dirigent, ki je diplomiral v Pragi, je bil med drugim tudi šef simfoničnega orkestra Radia Tirana.

Hysen Pelingu (Shkodër, 1921 – Tirana, 1997) je potem, ko je nekaj časa študiral na konservatoriju G. Rossini v Pesaru, zaradi vojne vihre prekinil študij in se leta 1942 priključil partizanom v boju proti okupatorju za osvoboditev domovine. Maja 1944 je kljub vsemu uspel izpeljati prvi samostojni pevski recital. S tem delom je nadaljeval tudi po vojni kot koncertant na festivalih in v nacionalnem gledališču opere in baleta v Tirani.

Entuziazem glasbenih ljubiteljev

Med drugo svetovno vojno je bilo na Kosovu med borci veliko ljubiteljev glasbe, pevcev in (manj) instrumentalistov, ki so peli tudi pesmi revolucionarnih in rodoljubnih vsebin, kot so *Internacionala*, *O punëtorë e punëtore/Delavska pesem*, *Bilećanka*, *Kënga e punës/Pesem o delu*, *Marshi funeral i Leninit/Leninova posmrtna koračnica*, *Kënga e shokut Tito/Pesem tovariša Tita*, *Barikadat proletare/ Proletarske barikade*, *Avanti popolo*, *Fusha, ju fusha/Polja, o, polja*, *Marshi i Frontit popullor/Koračnica narodne fronte*, *Zbudita se vzhod in zahod*, *Rini, rini/Mladina, mladina*, *Marseljeza*, *Kënga e Perlat Rexhepit/Pesem o Perlatu Rexhepiju*, *Dal'ngadalë po vjen behari/Počasi prihaja pomlad*, *Shqiponjat partizane/Partizanski orli*, *Malet me blerim mbulluar/Gozdovi, prekrti z zelenjem*, *Kah na erdhën këta partizanë/Odkod so prišli ti partizani*, *Karaorman planina*, *Kaži bre kaži*, *Mlado Makedonçe*, *Kënga e Tomë Kolës/Pesem o Tomë Kolji* (komandir partizanske enote, padel v Bukoviku pri Gostivaru) idr. Pesmi so peli ne samo v albanskem, marveč tudi v srbskem oziroma hrvaškem, italijanskem in ruskem jeziku, tj. bodisi v izvirnem jeziku, bodisi v prevodih, ki so jih opravili borci sami.

Nekateri med borci so bili tudi dobri pevci, pa čeprav samo ljubitelji, npr. Fahri Ramadani, Minir Canhasi, Deno Grković, Hamit Thaqi, Ymer Pula, Dušan Tomović, Abdyl Gllava, Gani Hoxha, Živka Bogošević (kasneje znana kot šolana pevka), Faik Pruthi, Pavle Furlan, Remzi Dushi idr. V redkih prostih trenutkih niso manjkali niti plesi, kot so npr. *Kolo druga Tita*, *Oj, djevojko Milijana*, ob spremljavi mandoline, čiftelije in kavalla.¹¹ V letih 1944–1945 so se tem glasbilom pridružili še klarinet, trobenta, harmonika, bobni. Tako so pri nekaterih partizanskih enotah »ustanovili« kar prave male »orkestre«.

¹⁰ Akademia e Shkencave e ... 2, str. 1335.

¹¹ Gre za izvorne albanske ljudske instrumente, za katere žal nimamo ustreznih (strokovnih glasbenih) prevodov v slov. jeziku (op. urednika; F. Križnar).

Glasbenik in politik Fadil Hoxha

Nekateri borci ljubitelji in entuziasti so pisali tudi poezijo revolucionarnega značaja, ki so ji potem prilagajali različne melodije. Med njimi je tudi **Fadil Hoxha**¹² (Djakovica, Kosovo, 1916 – Priština, 2001). Pred začetkom druge svetovne vojne je bil član skupine komunistov iz albanskega Skadra, vključenih v NOV leta 1941, nosilec vodilnih, tudi najvišjih političnih funkcij, komisar in komandant glavnega operativnega štaba NOV in partizanskih enot za Kosovo, nosilec partizanske spomenice 1941 in reda narodnega heroja. Pred vojno je kot učitelj pisal pesmi, ki jim je podlagal revolucionarne in rodoljubne melodije. V svoji osemkitični pesmi *Oj Kosovë, oj nëna jonë/ Kosovo, mati naša* je orisal težko stanje na Kosovu v času fašistične okupacije in obenem spodbujal bojevnike za boj proti okupatorju do zadnjega diha. Tej pesmi je priredil melodijo *Pesmi o Čapajevu*, ki so jo soborci hitro sprejeli in jo peli v kosovskih vojaških enotah – odredih Zejnel Hajdini, Emin Duraku, v Šarskem odredu in v bataljonu Bajram Curri. V svoji drugi pesmi *Jemi vëllazër pionierë/Smo bratje pionirji* je prilagodil melodijo albanske pesmi *Me shami, xhamadan të kuq/Z rdečo ruto in telovnikom*, ki naj bi dobro zvenela. Predelal je tudi srbski oz. hrvaški pesmi *Vanja* in *Mali i Sharrit/Šar planina*, ki so ju pogosto peli kosovski borci, obe pa sta bili popularni v kosovskih vojaških odredih in bataljonih.

Hamit Thaqi (Vaksincë, Makedonija, 1924) je bil že pred drugo svetovno vojno član ZKJ, od leta 1941 član KPJ in udeleženelec NOV, komisar 3. bataljona sedme albanske brigade Makedonije in nosilec partizanske spomenice 1941. Že kot dečka sta ga v njegovem rojstnem kraju, v šoli, kot člana zbora velike skopske medrese in v prištinski gimnaziji, med NOV in kasneje, spremljala pesem in glasba. Smrt narodnega heroja Emina Durakuja decembra 1942 ga je spodbudila, da je napisal pesem, posvečeno temu rodoljubnemu ideologu, z naslovom *Pesem o Emini Duraku* v sodelovanju s soborcem Vehapom Shitom, ki jo je zapel na melodijo popularne makedonske in internacionalne pesmi *Bolen mi leži Mile Pop Jordanov*. To pesem so nato peli že v prvih dneh januarja 1943 in je bila priljubljena med

¹² Muzika i muzičari ..., prav tam, str. 205–206, 335–336.

borci, ki so spoštovali Emina Durakuja. Peli so tudi revolucionarno pesem *Avanti popolo* (v italijanščini).

Ko je v spopadih pri vasi Livoč umrl soborec Musa Zajmi, je napisal revolucionarno pesem *Kosova e gjerë/Široko Kosovo*, ki ji je podložil srbsko melodijo Svrljiška brda. Na isto melodijo naj bi peli tudi *Këngë për Hysni Zajmin/Pesem o Hysniju Zajmiju*, padlem skupaj s Hajrom Plavo.

Borec **Xheladina Hana** (Djakovica, 1918 – Priština, 1948) je napisal pesem z naslovom *Këngë për Hysni Zajmin/Pesem o Hysni Zajmiju*, ki govori o tem Zajmiju, padlem skupaj s Hajrom Plavom v Črni gori leta 1944. To pesem naj bi peli na melodijo srbske pesmi *Svrljiška brda*.

Tudi književnik, pesnik, diplomant francoščine v Parizu in borec **Zeqirja Rexha** (Gjakovë/Djakovica, 1910 – Tirana, 1972) je svoji pesmi *Elif senja 40/Elif leto 40* podložil neki albanski napev. Prav tako so bile znane in priljubljene pesmi *Hajdar Dushi dhe dëshmorët e Kalasë së Dodës/Hajdar Dushi in žrtve pri Kalaja e Dodës, Ku kam vajzen, ku kam djalin/Kje mi je hči, kje sin*¹³ in *Himni i Këshillit Nacional-Çlirimtar/Himna narodno-osvobodilnega odbora*, ki so jih borci peli v glavnem na melodije ruskih revolucionarnih pesmi.

Narodna heroja nekdanje Jugoslavije Boro Vukmirović in Ramiz Sadiku (desno)

Pesem *Oj Shqipëri/Oj, Albanija* je napisal narodni heroj **Ramiz Sadiku** (Pejë/Peć, Kosovo, 1915 – Landovica pri Prizrenu, 1943) v pečkem zaporu, potem ko je Italija napadla Albanijo.

Akademik, mag. Zeqirja Ballata (roj. 1943; foto Tihomir Pinter, 1995)

Viri in literatura

1. Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Fjalor ... 1.
2. Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Fjalor 2.
3. Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Fjalor Enciklopedik shqiptar I. Tiranë, 2008.
4. Ballata, Zeqirja. Gjurmeve të muzës.
5. Ballata, Zeqirja. Gjurmeve të muzës, OPGBG »Rilindja«. Prishtinë, 1987, Muzika gjatë luftës
6. Nacionalçlirimtare.
7. Muzika i muzičari v NOB. Srboštampa, Beograd, 1982.
8. Shoqata e kompozitorëve e kosovës, Këngë korale revolucionare, Prishtinë, 1984.
9. Sokol Shupo, Enciklopedia e muzikës Shqiptare, Vëllimi I.

¹³ Gl. Shoqata e kompozitorëve e kosovës, Këngë korale revolucionare, Prishtinë, 1984.